

DE DRENTSCHE ESSCHEN.

DOOR

H. TIESING.

(Slot.)

Voor de winterroggeteelt levert de korenbloem het meeste gevaar op. Zij vertoont zich hier als eenjarige en als overjarige plant, zoodat de jonge korenbloemen, die zich in droge najaren het meest in de pas opgekomen winterrogge ontwikkelen, met het gewas opgroeien en van alle voedende bestanddeelen in den grond ruimschoots hun aandeel tot zich trekken. Met hare takken vult zij alle holtten in den stand van het graangewas aan. In Juni prijkt zij met de schoonste bloemenpracht die het veld aanbiedt, en na het afvallen der eerste bloesems ontluiken telkens weer jongere bloemknoppen. Ongeveer tien dagen vóór den tijd, waarin de korenoogst aanvangt, ligt er van deze plant eene hoeveelheid zaad op den grond, die het ergste voor den landbouwer zou doen vreezen, indien dit alles tot ontwikkeling kwam. In natte tijden komt dat zaad veel minder tot ontwikkeling dan in droge jaren, en hoe meer grondbewerking er plaats heeft en de fijnheid van den grond wordt bevorderd, hoe meer jonge planten zich vertoonen. De stengel van de korenbloem is zoo hard en stevig, dat het koren er door voor het legeren wordt behoed, en zoo ziet men ter plaatse, waar in een legerend graangewas enkele zeer sterke korenbloemen staan, soms wanstaltige vertooningen, die de aandacht trekken.

Het beste middel om eene sterke vermeerdering van dit gewas tegen te gaan, is het op behoorlijken tijd (vóór 20 Sept.,) zaaien van het graan, opdat het zooveel bladvorming verkrijgt dat de planten der korenbloemen verdrukt worden; doch dit is zeer bezwaarlijk omdat het koren er van lijdt. Uitwieden in het voorjaar wordt in enkele gevallen toegepast. Bij de rijenteelt kan men hen in het

voorjaar dooden door te gaan schoffelen, welk middel wij meermalen zelf hebben toegepast.

In 1905 zijn in zuidwestelijk Drente proeven genomen om de korenbloemen in de rogge door eene besproeiing met ijzervitriool te dooden, welke een bevredigend succes hebben geleverd, en daarom in dit voorjaar meer toepassing zullen vinden. Bij vele landbouwers bestaat de meening dat de toeneming van de korenbloemen in de laatste jaren een gevolg is van het gebruik van kunstmest en van kalk op het bouwland.

Elke plant die zich niet door wortelstekken of op andere wijze voortplant, moet een zaadkorrel tot oorzaak van haar bestaan hebben en de kunstmest houdt geene zaadkorrels in, zoodat deze niet de directe oorzaak van deze vermeerdering kan zijn. De korenbloem heeft bij vermeerdering van phosphor en kalk in den grond betere voorwaarde om zich te ontwikkelen, en komt in deze geaardheid dus met de winterrogge overeen, waaraan de sterke vermeerdering is toe te schrijven. Het zaad schijnt, na vele jaren diep in den grond te hebben gelegen, nog altijd zijne kiemkracht te hebben behouden. Waar men bouwakkers diep ompitte, en eene grondlaag naar boven bracht, die in vele jaren niet bewerkt was, vermeerderden de korenbloemen zeer sterk. Men heeft de korenbloemen te lang met rust gelaten, waardoor eene groote vermeerdering van zaad ontstond, zoodat het gewas een vijand van de korenteelt is geworden, waarmede rekening dient te worden gehouden. Ook voor het roggestroo, dat als veevoedsel wordt gebruikt, is dit gewas nadeelig. De rijpe stengel is harder en duurzamer dan het roggestroo.

De zuring, hier het zoogenaamde »akkerzuur«, is eene zeer schadelijke plant. Bij een flinken stand der rogge doet zij weinig, op minder vruchtbare gronden veel nadeel. Het zaad valt altijd voor den oogsttijd van de rogge af. Laat men een akker, voor zomergewas bestemd, in den winter rustig liggen; om daardoor de vermeerdering van korenbloemen in het voorjaar tegen te gaan, de zuring zal van die rust voordeel trekken en in het voorjaar sterker optreden; hare bruine wortels doortrekken al den bouwgrond. Van het zaad komt altijd nog veel in het graan voor. Wordt een akker met aardappelen bepoot, dan is dit onkruid gemakkelijk te overwinnen, maar komt in den herfst, nadat het aardappelloof gestorven is, weer sterk te voorschijn. De zaadkorrels liggen bij millioenen in den bouwgrond, en ontwikkelen zich daar telkens weer.

Het zoogenaamde hondenhaar is eene plant die in ons land minder algemeen bekend is. Op ons bouwland kennen wij haar, en in een Drentschen landbouwalmanak vinden wij haar op de lijst van de in Drente voor-

komende onkruiden opgenomen. Het is een niet verheven gewas, dat zich in sommige jaren veel, in andere minder vertoont. In sommige jaren zal men op de esch geen M². oppervlakte vinden, waar de plant niet bestaat. Bij de korenmaaiers is zij zeer gehaat, want waar zij is valt het maaien altijd zwaar, omdat het gewas zich zoo moeielijk door de scherpe zeis laat afsnijden. Het is een eenjarig gewas, dat zich in April vertoont, langzaam ontwikkelt, bij een hollen stand op vruchtbare akkers eene tamelijke en soms dichte grassnede levert, en ongeveer met het koren tot rijpheid komt. In het roggestroo opgenomen, wordt het des winters door het vee met voorliefde genomen, en verhoogt vooral in droge jaren de waarde van het roggestroo.

Een geduchte vijand is hier mede het meelgras, en in sommige jaren bestaat het roggestroo voor meer dan 20 pCt. uit dit gewas. Het levert veel en vroegrijp zaad, dat gemakkelijk afvalt en er blijft van de ate halmen van dit gewas altijd nog wel zooveel zaad in het koren, dat het den hoop kaf zeer vermeerdert. In natte zomers heeft het meelgras, dat in het najaar veelvuldig opschiet, maar niet meer tot zijn bestemde hoogte komt omdat het overjarig is, het aardappelgewas wel zoodanig overmeesterd, dat het werd afgemaaid vóór men de aardappelen delven kon. Het maakt den bouwgrond zeer dicht en vast, waarom men het in al te losse bouwakkers wel eens gewenscht heeft. Ook in boekweit kan het veel schade doen.

Dravik komt ten opzichte van den invloed op het roggegewas veel met meelgras overeen, doch komt hier minder algemeen voor.

Kweeken komen meest op laag en zwaar bouwland voor. Bij eenen flinken stand van het gewas verdwijnen zij. Rust van den grond en een holle stand in het gewas zijn ten hunnen voordeele. De wortels verspreiden zich soms wel ter lengte van meer dan een halven Meter door den grond. Met veel bewerking kan men ze in droge jaren overmeesteren. Op lichter en zandgrond gevoelen de kweeken zich even goed tehuis en overwinnen daar bijna elk gewas. Waar zij veel voorkomen is het ploegen zeer moeielijk, hare wortelen groeien zelfs door de knollen van het aardappelgewas heen en men zegt, dat de kweeken eenen gunstigen invloed op den smaak der aardappelen uitoefenen. De uit het land verwijderde wortelen van het kweekgras worden, na gewasschen en gedroogd te zijn, wel eens als veevoedsel in den winter gebruikt. Het kweekgras in de rogge, goed gedroogd, verhoogt de waarde van het stroo als veevoedsel.

Duizendknoop, hier »bitterplant« of ook wel »krodde« genoemd, is vooral voor boekweit een gevaarlijk onkruid. Het geeft veel zwart zaad, dat nog voor varkensvoedsel geschikt is. Waar men in Augustus en

September veel zaadrijke planten van dit gewas op het aardappel-land ziet, wordt dat zaad afgestroopt, om het met aardappelen te koken voor veevoedsel.

De hennepnetel, hier meer als »dounnetel« bekend, doet veel kwaad aan te hol staande winterrogge, aan haver en boekweit, en komt ook voor in de aardappelen. Tot rijpheid gekomen, is zij de schrik voor de korenbinders, omdat de zaadhuisjes veel stekels hebben. In zijne eerste ontwikkeling is de hennepnetel gemakkelijk te doodden, later herstelt hij zich bij regenachtig weêr ook nog wel als hij met zijne wortels uit den grond is getrokken. Bij de knopen schiet de aan den grond liggende plant dan weer nieuwe worteltjes.

De melde ziet men veel op de reeds genoemde goorngronden. Haar blad wordt als een goed groen voedsel voor de varkens genoemd, en werd hier wel eens als groente voor de tafel toe bereid, waarbij zij met aardappelen vermengd werd. Zij levert veel zaad, waaraan men als varkensvoedsel eenige waarde toekent. Soms tijds komen de jonge melden zoo veelvuldig op het land voor, dat het schijnt alsof het land er mede bezaaid is.

De winde, hier »rangelroet« genaamd, is gemakkelijk te doodden. Zij omstrengelt aardappelen en boekweit, en is dus eene woekerplant, ook in de rogge zeer lastig, wijl zij als een netwerk alle korenhalmen verbindt. Zij geeft veel zaad, dat meestal in het korengewas komt en de hoeveelheid kaf vermeerdert.

Het kruiskruid komt meer op zware dan op lichte zandgronden voor. In groenvoeder wordt het door het vee gevreesd. Het zaad wordt evenals dat van de paardebloem en de distel door den wind verspreid, waarom men het gewas hier »stoevers« noemt (stoeven is de uitspraak van stuiven).

Het varkensgras vertoont zich in de esschen veelvuldig aan wegen en op stijve gronden, op bouwakkers die in langen tijd niet bewerkt worden, in aardappelgewas, enz. Het wordt weleens geplukt om als groenvoedsel voor de varkens te dienen.

Het kruisemunt met zijnen eigenaardigen reuk komt alleen op natte en stijve gronden voor, gelijk ook het hazegar, welke planten zich meer door hunne wortelen dan door zaadvorming verspreiden. Muur is vooral in de goorngronden algemeen, en op vruchtbare akkers niet zeldzaam. Zilver schoon zien wij meestal op lage en zware gronden.

De grondgesteldheid der esschen is voor den landbouwer van het grootste belang en natuurlijk op alle bouwgronden niet dezelfde. Bij de eerste nederzettingen van de bewoners dezer streken is wellicht ook met

andere omstandigheden dan met de geschiktheid van den grond voor ontginning rekening gehouden. Bij voorkeur heeft men de esschen aangelegd op hooge gronden. Doch zoowel het heideveld, met zijne ijzer- of loodzuurhoudende grondlagen, als de meer vruchtbare leemhoudende bodem kwam voor die ontginning in aanmerking, en zoo hebben wij op bijna elke esch een merkwaardig verschil, zoodat het den boeren zeer goed bekend is in welk gedeelte der esch meer en beter koren groeit, welke gronden meer voor aardappelteelt geschikt zijn, enz. Men heeft gronden, waarvan de voren terstond na het op zaai ploegen eene lichtblauwe kleur vertoonen; dat zijn de lichte zandgronden, die welke een weinig lichtgeel zijn, eveneens lichte gronden, die vaak minder tegen droogte bestand zijn. Voorts de leemhoudende gronden, die vooral in droge jaren een goed gewas geven en voor de teelt van herfstknollen en vlinderbloemigen meer geschikt zijn en eindelijk de meer zware en vruchtbare zandgronden, die in de meeste jaren de hoogste opbrengsten leveren, en waar het graan in de jaren zooals 1900 en 1901 zoo licht gaat legeren, wat zeer nadeelig voor den landbouwer kan zijn.

Eeuwen lang hebben de Drentsche esschen het bij eene stal mestbemesting klaar gehouden. Was het wonder dat zij, na bij eene vruchtwisseling van om de 8, 10 of 15 jaren altijd koren te hebben opgeleverd en bij eene bemesting met stal mest die allengs slechter van kwaliteit werd, eindelijk aan voedselverarming begonnen te lijden, zooals wij daarvan in de jaren 1870 tot 1890 de voorbeelden hebben gezien?

Vroeger waren de esschen omgeven door hooge aarden wallen, opgeworpen om het graangewas voor de aanvallen van het vee van buiten en misschien ook om het voor koude winden te beschermen, welke wallen waren beplant met eiken of ander houtgewas, waarnaast in rustigen toestand de sleedoorn, *prunus spinosa*, bloeide en waar de stekels van de braambes, *rubus fruticosus*, dit vestingwerk hielpen versterken, waar de bloeiende brem, *genista pilosa*, in den voorzomer eene bekoorlijke kleurschakeering aanbood. Bijna overal zijn die wallen later geslecht. Alleen om de korenesschen van de gehuchten Westdorp en Drouwen zien wij ze nog, en te Eksloo bestaan nog de aarden wallen, die van de buitenzijde met keisteenen zijn opgestapeld.

Elke toegang van dorp of gehucht naar de esch was vroeger door een hek afgesloten, dat alleen wegens noodzakelijken aanvoer van stal mest in den winter en voorts van den oogst- tot den zaaitijd geopend was. Ook die hekken zijn bijna overal weg. Te Borger had

men er vroeger zes, nu zijn er nog twee; en te Westdorp is nog een zoogenaamd dubbelhek, waar twee hekken een gemeenschappelijken bovenboom hebben, zoodat beide hekken tegelijk het eene noordwaarts, het andere zuidwaarts open gaan en beide tegelijk gesloten worden, waardoor men bij opening altijd twee wegen heeft, om met de wagens te kunnen wisselen. »Tweehekken« of dubbelhekken, zooals hier, waren ook vroeger zeldzaam, zoodat het Westdorper dubbelhek als een overblijfsel uit vroegere tijden merkwaardig is.

Voor voetgangers die de esch wilden bezoeken, was ter zijde van die hekken een trapje geplaatst om over de aan het hek verbonden afheining te kunnen stappen.

Zoo was de esch, wegens hare afsluiting van het dorp en met hare afscheiding van het open veld door een hoogen aarden wal, een dorps-tuin in het groot; zij was de plek, waaraan ieders belangen waren verbonden, waarop aller oogen waren gevestigd. De landman koos deze plek uit voor zijne Zondagmorgen- of avondwandeling, of hij ging met zijne gade des Zondagnamiddags derwaarts om van den stand en de ontwikkeling van zijn gewas te vernemen. De dorpsjongelingen, die op Zondagnamiddag elkanders nabijheid zochten, wandelden de korenesch in, om zich dáár op een groenend plekje neder te leggen en er te spreken over wat met hun leeftijd in verband stond, of zij maakten hunne wandelingen, om niet onbekend te blijven met den toestand van het gewas, die voor het geheele dorp of gehucht van belang was. Want het korenveld gaf een duidelijk beeld van de overeenstemming der belangen van alle inwoners; beloofde het graan-gewas een ruimen oogst, dan deelden allen in den zegen; werd het gewas bedreigd door nachtvorsten, rooden roest of muizenschade, dan zou ieder lijden. De in Mei gehuwde jonge boer bezocht met zijn lief bruidje, misschien uit een ander dorp of gehucht gekomen, het korenveld, en toonde haar met welgevallen het gewas van elken akker. De bejaarde landbouwer, die zelf niet meer werken kon, wandelde met den stok in de hand langs de koren-akkers, die hij zelf zooveel jaren geploegd en bewerkt had, en hield nog toezicht op de wijze waarop zijn zoon hem ook hier in het bedrijf opvolgde. Kinderen, die vóór den oogsttijd in de korenesch kwamen, werden gewaarschuwd voor spinnewijfjes in de rogge, die de haren uit hunne hoofden zouden spinnen indien zij het gewas onder hunne voeten traptten of beschadigden. Bij het ontvangen van vrienden en familieleden gingen die bezoekers met den boer de esch in om het koren te bezien; met de »heerschap« of verhuurder der plaats kwam de meierboer daar, om het in hokken ter droging staand koren op

te nemen; en te overleggen over de hoeveelheid zuiver koren, in dat jaar als huur te betalen. Met eerbied zag de Drenthenaar op tegen zijn korenveld, waar hem bij een veelbelovenden oogst een gevoel van dankbaarheid aan den Gever van het gewas bezielde, waar hij zich naar de denkbeelden van zijn tijd bij tegenspoed en mislukking verootmoedigde voor den grooten Wereldbestuurder, wiens gezindheid tegenover het zondige menschedom ook op het korenveld duidelijk werd.

Zóó was de korenesch voor ieder de merkwaardige plek, die aan den boer een bestaan, aan den daglooner werk en brood gaf. Het was de beste nalatenschap der voorgeslachten, door hunne voetstapen gedrukt; met hunne zweetdruppels bevochtigd, door hen ontgonnen en bewerkt tot vruchtbaar land, het hooggewaardeerde overblijfsel, dat de herinneringen opwekt aan het verleden, dat heenwijst naar de toekomst, waarin anderen den grond na hem zullen bewerken. Op dezen grond zou elke wetsovertreding of schending van het eigendomsrecht dubbel strafbaar zijn; niemand zou het wagen de vroeger geplaatste keisteenen, de scheidingen tusschen de perceelen, te verplaatsen en zich daardoor ten koste van een ander te verrijken met eenig grondbezit.

Bij het nageslacht is deze heilige eerbied voor het korenveld niet zoo krachtig bewaard gebleven. De omstandigheden zijn aanmerkelijk veranderd, de tijden hebben ook hierop hunnen invloed uitgeoefend. Vroeger leverde de esch zooveel koren op, dat de Drentsche landbouwer jaarlijks veel voor verkoop kon afstaan, later namen de opbrengsten af en men had geene voldoende bestaansmiddelen meer om in aller behoeften te voorzien; want de veenboekweitcultuur was geeindigd, de veehouderij niet genoeg vooruitgegaan, en menig Drenthenaar, niet gezind om van het landbouwberoep afstand te doen, berustte liever in den algemeenen druk des tijds dan andere bestaansmiddelen te zoeken. In de hoop op eene verbeterde opbrengst van het korengewas werd men van 1860 tot 1867 ieder jaar teleurgesteld. Het jaar 1863 was een uitstekend »roggejaar«, doch latere jaren van kleinere opbrengst volgden. Eerst na 1872 vestigde zich de algemeene aandacht meer op de veefokkerij, waardoor aanvankelijk veel verbetering ontstond, maar waarbij zich op den duur het bezwaar zou voordoen van een jaarlijks tekort aan veevoedsel. Toen nam het gebruik van heide als veevoedsel in den winter zeer toe, zoodat dit, gelijk wij op bladz. 341 van den jaargang 1905 van dit tijdschrift gezegd hebben, van uit de velden, waar overvloedig heide voor het afmaaien geschikt was, tegen f 3 à f 4 per wagenvracht werd aangekocht. Men hield er dus meer vee op na dan men met de

opbrengsten van zijn land voeden kon. Aan krachtvoedsel als koren, lijnkoeken, enz. was mede gebrek, omdat de middelen ontbraken om het aan te koopen. Bij de raapzaadteelt van de eerste helft der vorige eeuw hadden de boeren altijd hunne raap- en lijnkoeken tegen raapzaad ingeruild, maar ook dit tijdperk was voorbij. Zoo stond eene volksverarming te wachten, waarvan ongekend lage koop- en huurprijzen van het bouwland het eerste gevolg waren; want het grondbezit, door oude Drenthenaren op zoo hoogen prijs gesteld, verloor nu zijn aanzien; men kende er velen met veel land, weinig vee en te weinig bedrijfskapitaal. De eschgronden werden beschouwd als een oud stuk gereedschap dat verlaten is, of als een oud boerenhuis dat wegens bouwvalligheid voor slooping is aange-
wezen.

De ervaring maakte ook de Drenthenaren wijzer, zoodat zij hunne esch leerden kennen als een zieke, wien men de noodige geneesmiddelen heeft toe te dienen om hem weer gezond en bruikbaar te maken (omstreeks 1895). En die geneesmiddelen bleken te zijn: phosphor, kalk en chilisalpeter, terwijl voor de voortdurende gezondheid en levenskracht der esschen ook kali noodig zou blijken. Met deze hulpmiddelen heeft men de esschen weer hersteld, maar nog niet teruggebracht tot het productievermogen om zooveel koren op te leveren als zij in de jaren 1820 tot 1860 hebben gegeven; want volgens Grevelinks Statistiek van Drenthe werden aan de korenmarkten te Koevorden, Hoogeveen en Meppel in de jaren 1834 en 1838 telkens meer dan 34000 H.L. rogge ter markt aangeboden. In eerstgenoemd jaar was de prijs gemiddeld f4.50, zoodat toen ongeveer f153.000, en in laatstgenoemd jaar f6.70, zoodat toen ongeveer f230.000 voor al die rogge ontvangen werd. Buitendien werd nog veel koren ten verkoop aangeboden te Groningen, Assen en Beilen. Bij zoodanige herinneringen was het zeer verklaarbaar dat men in Drenthe tot ongeveer 1880 altijd heeft gehoopt op een terugkeer van de goede korenjaren en van de vroegere productiviteit der Drentsche esschen.

De korenesschen zijn nu geen afgesloten terreinen meer; het zijn opene vlakten geworden, waar men van buitenaf overal vrijen toegang heeft, waar meer vruchtwisseling plaats heeft dan vroeger, waar hier enkele oude eiken, ginds eenig struikgewas als brem, sleedoorn, »palmen«, *juniperus communis*, en varens, *polypodium*, de grenzen aanwijzen, waar vele bouwakkers, die jaren lang in eigendom en in gebruik waren bij bepaalde familiën, nu in andere handen zijn overgegaan, zoodat de esch met het dorp of gehucht heeft gedeeld in de groote verwisseling van toestanden van dezen tijd. De waarde van

dat bouwland is in de laatste jaren weer zeer toegenomen; aan de verwachting, voor een paar tientallen jaren uitgesproken, dat de esschen voor boshcultuur zouden worden bewerkt, dat de Drentsche dorpen en gehuchten zouden worden verplaatst naar de meer vruchtbare veenstreken, is men hier en daar wel iets genaderd maar zij is nog niet vervuld, en het laat zich aanzien dat deze bouwakkers nog zeer langen tijd voor den landbouw in deze provincie en voor het bestaan der inwoners van groot belang zullen blijven.

Borger, Maart 1906.
